

Сећање на почетак рада Универзитетске библиотеке
„Светозар Марковић“ у тек ослобођеном Београду / Милица
Продановић // Библиотекар. - Год. 28, бр. 6 (1976), стр. 827-832.
Милица Продановић

СЕЋАЊЕ НА ПОЧЕТАК РАДА УНИВЕРЗИТЕТСКЕ БИБЛИОТЕКЕ „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ“ У ТЕК ОСЛОБОЂЕНОМ БЕОГРАДУ

Кад ми је, 28. октобра 1944. године, Покрајински народно-ослободилачки одбор наложио да преузем руковођење Универзитетском библиотеком, била сам не само изненађена већ и веома уплашена. Уплашена од одговорности и бојазни да нећу моћи да се снађем на том положају, нарочито у тадашњој ситуацији. Јер у питању је била мени тако драга и једина сачувана библиотека у Србији.

За време непријатељске окупације Библиотека је била затворена, неки службеници отпуштени, а ја 1942. одведена у логор на Бањици, па ускоро после пуштања из логора пензионисана. Мала група од особља радила је на ревизији књижног фонда. У 1942. години, по наређењу окупационих власти, издвојене су књиге напредних писаца, писаца Јевреја, књиге о Јеврејима, као и све антигерманске књиге. Тако је створено тзв. “Одељење забрањених књига”. Каталожски листићи тих књига повучени су и смештени у специјалну картотеку и заједно са књигама чувани под кључем у професорској читаоници.

Библиотечким књигама могле су се служити само војне и цивилне окупационе власти. Током окупације однето је из Библиотеке око 2000 књига. На интервенцију наших власти оне су после ослобођење делимично и враћене. Највећу штету изазвало је одношење напредних часописа и новина. Непријатељу су послужили као материјал за “антикомунистичку изложбу” која се кретала по Србији и на коју су, под притиском, довођени углавном ђаци. У тако опустошену библиотеку улазим после две и по године, као новоименовани руководилац. Тешко је описати како сам се осећала. Зграда је споља изгледала читава, мада без прозора. Улазећи у пространо предворје затичем неколико наших старих помоћних службеника. Сећам се Радојице Јањића и Петра Гуљдинског. Остали су касније пристизали. Изгледали су ми старији и ослабили.

Пошли смо заједно да обиђемо Библиотеку. У десном крилу није било више каталога, није било ни одељења за упис студената. Тамо где је врвело од наших студената и читалаца сада налазимо пријавницу и амбуланту за немачке војнике оболеле од венеричних болести. У каталожској сали затичем десетак војничких кревета у великом нeredу, неке чудне преграде, неке тешке мирисе, све жалосно и тужно.

Радне собе у левом крилу тескобне су и закрчене. Тамо су пресељени каталози, стелаже и делови покућства.

Приступ великој професорској читаоници на спрату био је строго забрањен.

Сећање на почетак рада Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у тек ослобођеном Београду / Милица Продановић // Библиотекар. - Год. 28, бр. 6 (1976), стр. 827-832. Улазимо. По великим столовима мноштво књига, као и њихова специјална картотека. У ствари, “Одељење забрањених књига“. Срећемо се са именима наших и страних културних и јавних радника, напредних писаца и песника, именима која нису смела да буду гласно изговорена у годинама окупације.

Улазимо у магацине пуне стакла и малтера, делимично без прозора.

Прво смо дезинфиковали десно крило зграде. Тек онда смо приступили чишћењу Библиотеке. Требало је очистити силно стакло и малтер расуте по целој згради, а нарочито по магацинима и књигама. Затим, довести десно крило у пређашње стање, пренети сав намештај и све јавне каталоге.

Што се тиче стручног библиотекарског пословања, мислим да сам га прилично познавала, али управљање Библиотеком као установом било ми је потпуно непознато. Срећом остало је неколико старих библиотекара који су ми у тим првим данима несебично и са љубављу помагали. То су били стручни и веома способни библиотекари који су руковали појединим одељењима: Љубица Марковић - одељењем словенске књиге, Милица Војновић - одељењем часописа. Павле Стефановић - одељењем стране књиге, Смиља Мишић, која је поред библиотекарских послова водила и секретаријат, а ту је и најстарији међу нама, проф. Душан Богосављевић. Затим је из избеглиштва дошла др Ирена Стефановић која је, као Јеврејка, била отпуштена још у првим данима окупације, и сад такође од огромне помоћи. Свима њима могу да захвалим што сам пребродила прве тешке кораке у управљању Библиотеком.

Најтеже је било набавити прозорска стакла. Читава северна страна магацина била је без прозора, а јесења киша наливала је баш са те стране. Књиге смо морали помицати од прозора да се не би овлажиле.

На жалост, ни многе болнице пуне рањеника нису тада имале стакла на прозорима. Почетком новембра морала сам ићи у Команду града, смештену у данашњем Дому армије, да потражим стакло које се давало само уз специјалну дозволу.

Тражећи и чекајући одговорно лице за расподелу стакла, имала сам један диван разговор са стражарем партизаном који је шетао дугим ходником. Распитивао се због чега сам дошла, па кад сам му рекла да чекам дозволу за библиотечке прозоре он ме је запитао да ли знам да ни болнице са рањеницима немају стакла. Одговорила сам да знам, али књиге ће нам пропасти од кише. Он опет шета, ваљда љут што се једна “мајка“, како ме је звао, усудила да у време тешке оскудице, тражи стакло да штити некакве књиге. Онако шетајући уз пут ми је рекао “нека кисну те твоје књиге, то су буржујске књиге, ништа нису ваљале. Оне, које су били добре, биле су забрањене или цензурисане“.

Сећање на почетак рада Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у тек ослобођеном Београду / Милица Продановић // Библиотекар. - Год. 28, бр. 6 (1976), стр. 827-832.

Ја сам мало дуже чекала, а он се више пута навраћао и почињао разговор на ту тему. Коначно ме запитао јесам ли чула за Горкога и за његову књигу *Мати*, а мало се добровољио и пошто сам потврдила да Библиотека има и ту књигу, посаветовао ме да би било добро да је негде склоним да не кисне: “Штета је за њу“, вели, “много добра књига“.

Стакло сам добила захваљујући проф. Павлу Савићу који је са својим помоћником Владом Вујевићем, нашим бившим читаоцем, нашао могућности да нам се стакло додели, па смо чак добили и битумен за крпљење кровова. Иначе, наши бивши читаоци, студенти, борци, сада официри партизанских војних јединица, бринули су се за Библиотеку, доносили књиге на поклон и помагали је у свакој прилици.

У другој половини новембра објављена је наредба Врховног команданта маршала Тита да се све војне јединице, уколико су биле смештене по приватним становима, из њих одмах преселе у државне зграде.

Тога истог јутра у соби, у којој су се налазили одабрани лексикони, енциклопедије, речници и други приручници, затекла сам мајора са неколико војника. Донели су јастуке и неке покриваче и лепо се разместили по удбним фотељама. Била сам запрепашћена. То никако нисам очекивала. Знам како им је било тешко у борби, у партизанском ратовању, да су се намучили, спавали под ведрим небом, а сад управо ја морам да их убедим да морају напустити Библиотеку. Имала сам заиста непријатну дужност да тим нашим ослободиоцима, борцима, откажем гостопримство.

Почела сам разговор са официром. Објашњавам да је у питању заштита књига и заштита читаве Библиотеке. Верујем да ће они пазити књиге, али сваки неопрезно бачен опушак, свака добро неугашена шибица могу да изазову пожар. Официр се упорно позива на наредбу Врховног команданта, а Библиотека је “државна зграда“ и то је баш место које им је, малтене, Врховни командант наредио. Не помаже ни молба, ни убеђивање, па ни савет да пређу на Технички факултет. Огромна зграда са многим празним просторијама. Он је дословно схватио да је то “државна зграда“, био је убеђен да ја нисам у праву, и даље није хтео са мном да разговара.

Морала сам што пре нешто да учиним. Одмах кренем у редакцију “Борбе“ код генерала Ђиласа, нашег бившег читаоца. Знала сам да цени Библиотеку и да жели да се сачува, нарочито после пропасти Народне библиотеке. Позвао је одмах једног капетана, рекао му да дође са мном и наредио да војска мора до 12 часова да се исели.

Разговору између мајора и капетана нисам присуствовала до краја, јер је мајор био љут на мене и сав црвен у лицу. Рекао је само нека извести генерала да ће он до два сата по подне напустити Библиотеку. Тако је и учинио.

С друге стране, по Београду су се у то време врзали још по неки непријатељски елементи. Стога је, на моју молбу, Команда града издала наредбу, коју смо прилепили на улазна врата да је “приступ у Библиотеку свима најстроже забрањен“. И ускоро је, на Ђиласову интервенцију, Библиотека, као и друге важне установе у граду, добила стражарску кабину и партизана-војника за стражара.

Међутим, Библиотека је са стражаром била и сувише добро чувана, тако добро да су настале непредвиђене невоље. Управо целе те зиме 1944/45, поред сређивања књига и каталога, имали смо свакодневно и по неколико читалаца. Долазили су да на брзину прегледају какву књигу, новине или часописе, а веома често, да нам донесу какав поклон у књигама. Целе те оштре зиме радили смо без огрева. За централно грејање није било угља, па смо некако добавили једну гвоздену пећ и сместили је у собу у којој се налазио једини оцак у згради. Та пећ се више димила него што нас је грејала. Али ипак у тој соби се одвијао читав наш рад. Чак је било и по неколико читалаца који су у зимским капутима и са шеширима и капама седели и прегледали новине, часописе и другу литературу. Сем тога, било је доста њих који су хтели добровољно да нам помогну, већином у неком сређивању. Међу тим првим ревносим читаоцима и помагачима био је наш познати научник, академик проф. др Петар Колендић који је у близини становао и свакодневно навраћао. Био нам је драги сарадник, помагач и саветник у многим питањима. Једнога дана дали смо му неку књигу да понесе, интересовала га је, јер је требало нешто да поручи и сравни са својим рукописом, а услова за дуже проучавање у самој Библиотеци није било. Само што је професор изишао, враћа га стражар са напоменом да ову књигу мора да врати. Објаснила сам да је са мојом дозволом књигу добио, али стражар је био упоран да се књига из Библиотеке не сме изнети, јер је сматрао даје зато ту и постављен да пази да се књиге из Библиотеке не износе. И књига је морала бити враћена.

Други случај је био са једним младим медицинаром који је радио у болници код рањеника. Њему је неки медицински приручник био веома потребан, и ми смо му га дали. Њега је стражар, не тако уљудно као професора вратио, већ га као кривца за јаку довео к мени у канцеларију са речима: “Овај је покушао да изнесе књигу“. Опет објашњење, и болница и сремски фронт, и рањеници и прека потреба, и моје лично одобрење – ништа није помогло. Књига је морала бити враћена, јер је он одређен да пази да се књиге из Библиотеке не износе. Овај стражар-партизан био је до крајњих граница савестан и тако строг са свима, па и са мном. Ја сам, по његовом мишљењу, била одговорна за рад који се обављао у згради, а он за оно што се збива на улазу и излазу из зграде. Дужности су између мене и њега биле строго подељене.

Тако је стража чувала Библиотеку у прво време, неколико месеци, а када је постала кочница за рад са читаоцима, онда сам опет усрдно молила да нам стражу укину.

Сећање на почетак рада Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у тек ослобођеном Београду / Милица Продановић // Библиотекар. - Год. 28, бр. 6 (1976), стр. 827-832.

Међутим, наш интерни рад био је врло динамичан. Притиснути смо били силним пословима, а нас је било мало. Сем тога, нисмо се ни могли ни смели ограничити само на рад у Библиотеци. Требало је за рад оспособити и рејонске библиотеке. Велики број књига сакупљених за њих требало је озбиљно пргледати и извршити избор. Поготову стога што су те књиге припадале окупаторским сарадницима који су побегли са непријатељем. За те новоформиране библиотеке морало се написати и правила и упутства за једнообразно пословање, дати нацрт и набавити разне формуларе, окупити просветне раднике који би могли да раде у тим библиотекама. Претходно се морао оспособити и кадар за тај стручни библиотекарски рад; требало је организовати курсеве, спремати предавања, а за све то било је мало стручних библиотекара. У исто време и Повереништво за просвету организовало је курсеве за просветне раднике из унутрашњости земље. На тим курсевима, између осталог, предавало се о књизи и њеном значају за народно просвећивање, о пропагирању књиге и о раду у библиотекама. И на томе послу били су ангажовани углавном библиотекари. Затим се ишло по фабрикама, где су се држала предавања о прикупљању књига, о читању, и стварали такозвани *црвени кутихи*, и постављали темељи првих синдикалних библиотека.

Мало је познато да су у тек ослобођеном Београду, до краја 1944, поред новина и часописа који су уредно излазили, штампане и 33 књиге (углавном брошуре). Требало је те књиге, да се не би неповратно изгубиле, набавити за Библиотеку, а пара није било. Издавачка предузећа уступала су од сваког издања по који примерак, али морало се осигурати њихово стално примање. Још у децембру 1944. године, захваљујући другарици Митри Митровић која је била на челу Повереништва за просвету Србије, а на иницијативу Универзитетске библиотеке донета је Уредба о обавезном примерку.

Тако су протекли моји први кораци у руковођењу Универзитетском библиотеком у тек ослобођеном Београду.